

თინა იველაშვილი

ღუფილი ყოველთვის ოქრო არ არის

სომხეთის გარკვეული სამეცნიერო და სამთავრობო წრეები, სასულიერო იერარქების ლოცვა-კურთხევით, დიდი ხანია, ცდილობენ საქართველოში არსებული ე. წ. „სომხური ეკლესიები“ დაიბრუნონ. ისინი ყოველ ღონეს ხმარობენ, რათა მსოფლიო საზოგადოება დაარწმუნონ, რომ საქართველოს მათი სალოცავები უსამართლოდ აქვს „მიტაცებული“ და მათ დაბრუნებას ითხოვენ. მათ რიცხვშია ქალაქ ახალციხეში არსებული რამდენიმე ეკლესიაც (წმ. სტეფანოზის, წმ. ჯვრის, წმ. ოქროპირის და სხვ.). მათი ამგვარი განაცხადი არ ახალია, ძველია, მაგრამ ჩვენი მხრიდან წაყრუება უკვე დანაშაულია.

წმ. სტეფანოზის სახელობის ეკლესია რაბათში ციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 400-500 მეტრში დგას. ყოფილი ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო საწარმოდ სამმართველოს მიერ 1980 წელს შედგენილი პასპორტის მიხედვით, აღნიშნული ეკლესია „დიდი ზომის ერთნაიანი სწორკუთხა გეგმის ნაგებობაა. ინტერიერში კედლები შელესილია და შეღებილი. აბსიდის ორივე მხარეს განლაგებულია პოსტოფორიუმები. შიდა სივრცის განათებისათვის 8 სარკმელია (ხუთი გრძივ კედლებში, ერთი აბსიდში და თითო პოსტოფორიუმებში). ტაძარს ორი შესასვლელი ჰქონდა – სამხრეთიდან და დასავლეთიდან (დასავლეთის შესასვლელი ამჟამად დახშულია).

ეკლესიის დასავლეთ კედელს გარედან მიშენებული აქვს სამსართულიანი სამრეკლო. შენობა აგებულია ყორექვით, კირის ღულაბზე და დახურულია თუნუქის საბურავით. მოსახლეობის ზეპირი გადმოცემით, შენობა აგებულია ქართული ეკლესიის ადგილზე. სამხრეთის შესასვლელის თავზე არსებული სომხური წარწერა გვაუწყებს აშენების თარიღს — 1887 წ.“ მთხრობელთა გადმოცემით, ეს ეკლესია ოდითგანვე ქართული იყო და ამ წელს სომხებმა მიიტაცეს, მიითვისეს. მათ, მართალია, ეკლესია „გადააკეთეს“, ემბაზის ქვას სომხური წარწერა გაუკეთეს და ქვედა ფანჯარაში ჩააშენეს, მაგრამ ტრაპეზი ხელუხლებლად დატოვეს (მართლმადიდებლურ

ეკლესიაში ტრაპეზი დაბალი — ერთსაფეხურიანია, სომხურში კი საკმაოდ მაღალი — ოთხ-ხუთ საფეხურიანი მაინც). როგორც ჩანს, მათ მისი გადაკეთება საჭიროდ აღარ ჩათვალეს.

გ. ბოჭორიძემ, რომელმაც XX საუკუნის 30-იან წლებში იმოგზაურა სამცხე-ჯავახეთში, ეს ეკლესიაც მოინახულა და აღნიშნა: „წინდელი სომხური სტეფანოზის ეკლესიის ადგილას ძველად ქართველების ეკლესია ყოფილა. სომხური ეკლესია ახალია. იგი გადაკეთებულია 1887 წელს“ [3, 188].

მ. თამარაშვილის მითითებით, 1818 წლისათვის ახალციხეში ერთი კათოლიკური და სამი სხვა ეკლესია იყო, რომელიც აღმოსავლეთის მღვდლებს (კათოლიკეები აღმოსავლეთის მღვდლებში, ყოველთვის მართლმადიდებელ მღვდელმსახურებს გულისხმობდნენ) ეჭირათ. 1844 წელს კი „ახალციხეში ხუთი ეკლესია ყოფილა. აქედან ერთი „ფრანგების“, ერთი პატრების, რომელიც მისიონერების არყოფნის გამო აღარ ფუნქციონირებდა, ერთი სომხური და ორიც ქართული“ [6, 541].

ეკლესია აღრიდანვე ახალციხელი მემამულეების, ფირალიშვილების საკუთარ სალოცავს წარმოადგენდა. მასში მართლმადიდებელი მრევლი დადიოდა სალოცავად. მოგვიანებით მას შეემატნენ თურქეთიდან შემოსახლებული მართლმადიდებელი ბერძნებიც. ინფორმატორთა გადმოცემით, ამ ეკლესიაში საბერძნეთიდან მოსული მღვდელმსახურიც წირავდა და, როცა ისინი ამბობენ, ჩვენ აქ ეკლესია გვქონდაო, სწორედ წმ. სტეფანოზის სახელობის ტაძარს [11] გულისხმობენ.

ერთი პირობა სომხურ ტიპიკონზე მდგარმა ქართველმა კათოლიკე მღვდელმსახურებმა სცადეს ამ ეკლესიის მითვისება, მაგრამ უშედეგოდ. ამაზე მეტყველებს „ახალციხურ ქრონიკებში“ მოტანილი ერთი ცნობა, კერძოდ: „1791 წელს მარიამობის 20-ს მღვდელ სააკოვის ბარობაზედ არეულობა იქმნა და ამ საღამოზედ პიოებს (კათოლიკე მღვდლებს) ჩვენებმან წმ. სტეფანეს საყდარი წაართვა“, ე.ი. კათოლიკეებისაგან ისევ მართლმადიდებლებმა დაიბრუნეს თავიანთი ეკლესია, აღნიშნავს რ. ანდელუაძე [5]. როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, ამ სალოცავზე თვალი სომხურ ტიპიკონზე მდგარ ქართველ კათოლიკეებსაც ჰქონიათ დადგმული.

მოტანილი მასალა გვიჩვენებს, წმ. სტეფანოზის სახელზე აგებული ტაძარი XIX საუკუნეში ფუნქციონირებდა როგორც ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია.

აღნიშნული საუკუნის 30-იანი წლებიდან რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად თურქეთიდან ახალციხეში შემოცხოვრებულმა სომხებმა (თავდაპირველად შემოვიდნენ როგორც მიგრანტები და არა როგორც მუდმივი მაცხოვრებლები) მოიმაგრეს რა ფეხი, კარგად გაანალიზეს რეგიონში შექმნილი მეტად მძიმე სოციალური, რელიგიური, ეთნიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა და „ახალი სამშობლოს“ შექმნის მიზნით, ქართულ მიწა-

წყალზე სამუდამოდ დამკვიდრება დაიწყო. პირველ რიგში მათ თვალი ადგილობრივ უძველეს ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესია-სალოცაებს დაადგეს; დაიწყო მათი მიტაცება-გადაკეთება. რა თქმა უნდა, შემოცნოვრებულებს მხედველობიდან არც წმ. სტეფანოსის ეკლესია გამორჩენიათ. ისარგებლეს რა შექმნილი ვითარებით (ამ პერიოდში ეს ეკლესია, მრევლის მეტისმეტად შემცირების გამო თითქმის აღარ ფუნქციონირებდა), 1887 წელს ეკლესია მიითვისეს.

1917 წლის რევოლუციის შედეგად ქვეყანაში გართულებული პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე, ეკლესიამ მოქმედება შეწყვიტა და, როგორც მთხრობელები ამბობენ, მასში სომხები შესვლას ვეღარ ბედავდნენ.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ყველა მოქმედი ეკლესია დახურეს. მათგან ზოგი საერთოდ დაანგრიეს, ზოგი კი სამეურნეო დანიშნულებით გამოიყენეს. წმ. სტეფანეს ეკლესია დანგრევას გადაურჩა. იგი რაბათის ციხეში მდგარი სამხედრო გარნიზონისათვის კინოსაჩვენებელ დარბაზად (კლუბად) გადააკეთეს და 1969 წლამდე ფუნქციონირებდა. ამ სახით გადაკეთებული შემორჩა დღემდე.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, წმ. სტეფანოსის ეკლესია დაარსების დღიდან XIX საუკუნის ბოლომდე ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია იყო და სულ რაღაც 31 წლის განმავლობაში ჰქონდათ მიტაცებული სომხებს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ისინი დღეს მრავალ სხვა საკულტო ძეგლთან ერთად ამ სალოცავზეც აცხადებენ პრეტენზიას, შეგნებულად ჩქმალავენ მის ნამდვილ ისტორიას და სომხურ ეკლესიად აცხადებენ.

ზოგიერთი ავანტურისტის სომეხი ისტორიკოსი ასევე თავის საკუთრებად თვლის ქალაქ ახალციხის რაბათში არსებულ წმ. ჯვრის ეკლესიასაც (მოსახლეობა მას ჯვართამაღლების სახელითაც მოიხსენიებს).

მაგრამ ვიდრე ამ ტაძრის ისტორიაზე ვისაუბრებდეთ, მოკლედ შევხებით დღეისათვის ახალციხეში მოქმედი სომხური ეკლესიის ისტორიული კუთვნილების საკითხს. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ როდესაც მაჟანნი და მაჟანნი სხვის ქვეყანაში არსებულ სხვათა ეკლესია-მონასტერზე (და საერთოდ კულტურის ძეგლებზე) საჯაროდ, ხმამაღლა საკუთრების უფლებას აცხადებენ, რატომღაც პირში წყალს იგუბებენ და ხმას არ იღებენ იმ სალოცავის წარსულ ისტორიაზე, რომელშიაც ისინი დღეს ლოცულობენ და წირვა-ლოცვას აღავლენენ. საქმე ეხება სადღეისოდ ახალციხეში მოქმედ ე. წ. სომხური ეკლესიის წარსულში კუთვნილების საკითხს. ადრეული ხანიდან (მისი დაარსების დღიდან) 1750 წლამდე იგი წმ. ოქროპირის სახელობის ქართული მართლმადიდებლური მოქმედი ტაძარი იყო, შუა საუკუნეებიდან დაწინაურებული ფირალიშვილების საგვარეულო ეკლესია და მასში მღვდელმსახურებას ამ გვარისვე სასულიერო პირები ეწეოდნენ.

XVIII საუკუნის 50-იანი წლებიდან გაძლიერდა ოსმალთა ზეწოლა

მართლმადიდებელ მოსახლეობაზე მისთვის სარწმუნოების შეცვლის მიზნით. ამგვარმა პოლიტიკამ განსაკუთრებით მძიმე დარტყმა საზოგადოების მაღალ ფენას და მათ შორის ფირალიშვილთა გვარს მიაყენა. ამ პერიოდისათვის ფირალიშვილთა გვარის ერთ-ერთი წარმომადგენელი გამაჰმადიანებული ჯაყელების სიძე გახდა და შესაბამისად სარწმუნოებაც შეიცვალა. ჯაყელებმა ახალი სიძე სოფელ ორმოცის ბეგად დანიშნეს და გარკვეული დავალებაც მისცეს.

ცნობილია, რომ თურქეთის მიერ დაპყრობილ მხარეებში ადგილობრივი მოსახლეობის გამაჰმადიანება აუცილებელი პირობა იყო ოსმალეთის ეკონომიკური და სამხედრო გაძლიერებისათვის. სხვა რეგიონებისგან (მაგ., ბულგარეთი) განსხვავებით, სამხრეთ საქართველოში იდეოლოგიურ-რელიგიური პროპაგანდა საკმაოდ შემპარავად მიმდინარეობდა. დამპყრობლებმა ამ რეგიონის ძირძველ ქართველ მოსახლეობას „ნებაყოფლობითი“ გამუსლიმანების საკმაოდ მზაკერული და ორიგინალური მეთოდი შესთავაზეს. საკმარისი იყო მართლმადიდებელს (იგი კათოლიკეებს და გრიგორიანელებს არ ეწებოდა) რამდენიმე ადამიანის (მათ შორის მუსლიმი სასულიერო პირის) თანდასწრებით ხმამაღლა ეთქვა: „არ არის ღმერთი გარდა ალაჰისა და მუჰამედი არის მისი მოციქული“, რომ დასუნათების გარეშე მაჰმადიანად ეღიარებინათ. ეს იყო მართლმადიდებელი ქართველების გამუსლიმანების (სულიერი გენოციდის) მეტად ორიგინალური და „ნებაყოფლობითი“ მშვიდობიანი გზა.

როგორც ჩანს, ორმოცის ახალი ბეგის მოვალეობას წარმოადგენდა ნიჯგორისა და ახლო-მახლო მდებარე სოფლების მოსახლეობის უმტკივნეულოდ მაჰმადიანურ სარწმუნოებაზე გადაყვანა. ამ მიზნით მას ნიჯგორში პატარა ზომის მეჩეთიც აუგია.

ნებით თუ ძალით, მეჩეთში შესული ხალხი ისე უნდა მოქცეულიყო, როგორც მათი „მასწავლებელი“ მოლა. მთხრობელთა გადმოცემით, ერთ-ერთი ასეთი თავყრილობის დროს ვიღაც „მსმენელმა“ ლოცვის დროს პირქვე დამხობილ მოლას უკნიდან ხის პატარა პალო დაუდო. როდესაც მოლამ თავი ასწია და წელში გაიმართა, ამ პალოზე დაჯდა. გამწარებულმა ქალამანი გაიძრო და იქვე ახლო მჯდომს თავ-პირში დაუშინა შეყრილ ხალხსაც მეტი რა უნდოდა, მათაც გაიძრეს ქალამნები და მოლას დაუშინეს. (ისე მოიქცნენ, როგორც მათი „მასწავლებელი“). მოლა ბეგთან გაიქცა საჩივლელად. მან მშვიდად მოისმინა ეს ამბავი, გულიანად ჩაიციხა და უთხრა: „ამ ხალხის გამოსწორება არ იქნება, თავი დაანებეთ, ისე ილოცონ, როგორც აქამდე ულოციათ“ [12].

ორმოციდან მალე ეს ბეგი ახალციხეში დაბრუნდა და, როგორც მუსლიმანმა სასულიერო პირმა, იქ დაიწყო რელიგიური საქმიანობა. მან თავისი ერთ-ერთი საგვარეულო ეკლესია, კერძოდ, წმ. ოქროპირის სახელობის ტაძარი, მეჩეთად გადააკეთა და იქ მოღვაწეობდა. ასე იქცა ძველი

ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია მეჩეთად.

XIX საუკუნის 30-იან წლებში შემოცხვრებულმა სომხებმა (ფაქტობრივად, იმ პერიოდისათვის ახალციხე მუსლიმანური მოსახლეობისაგან დაცლილი იყო და მეჩეთიც აღარ ფუნქციონირებდა) სხვა ტაძრებთან ერთად თვალი ამ მეჩეთსაც დაადგეს და სულ მალე თავიანთ ეკლესიად გადააკეთეს. კედელში ჩატანებული სომხურწარწერიანი ქვა გვამცნობს, რომ ამ ტაძრის სომხურ გრიგორიანულ ეკლესიად კურთხევა 1877 წელს მოხდა. მის შესახებ გ. ბოჭორიძე ძალიან მოკლედ აღნიშნავს: „სომხური გრიგორიანული ეკლესია (ნაჯამევი) ...ჯამედ ყოფილა აწ გრიგოლ განმანათლებლის (სომეხთა) ეკლესია“[3; 8, 166].

რაც შეეხება წმ. ჯვრის ეკლესიას, იგი აგებულია შუა საუკუნეების სამხრეთ საქართველოში დაწინაურებული ფეოდალური გვარის — შალიკაშვილების საკმაოდ დიდი ფართის გალავანშემოვლებული ციხე-სიმაგრის შუა ეზოში. აღნიშნულ ციხე-სიმაგრეს მოსახლეობა სხვადასხვა სახელით — „ურთის ციხე“, „ყულების ციხე“, „ხანდრის გორის ციხე“, — მოიხსენიებს, ხოლო მის ტერიტორიაზე არსებულ ჯვართამაღლების სალოცავს XIX საუკუნის მეორე ნახევარშიც კი, კოკოლას (რადგან მის აგებას კოკოლა შალიკაშვილს მიაწერენ) ეკლესიას უწოდებდნენ.

ცნობილია, რომ შალიკაშვილების ფეოდალური გვარი საკმაოდ დაწინაურდა XVI საუკუნის სამხრეთ საქართველოში. მათი ერთ-ერთი წარმომადგენელი, ცნობილი პიროვნება კოკოლა შალიკაშვილი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა იმდროინდელი რეგიონის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. სხვადასხვა დროს ათაბაგის კარზე მას მაღალი თანამდებობები ეკავა და საკუთარი ციხე-სიმაგრის პატრონიც იყო. როცა ვახუშტი ბაგრატიონი შაჰთამაზის შემოსევებს აღწერს, აღნიშნავს: „მოგვიხდა კოკოლა, ახჩის ქუაბნი წაგვიხუნა...ამის კოკოლას თავისი ძმისწული გურგაქ უკუუდგა და მანუჩარს მიერთო... გურგაქ შემორიგდა და ველი მისცა. გავბრუნდით კოკოლას კერძი ურთის ციხე წავართვით და დავარღვიეთ, სიმაგრე დაწვეით და ეკლესია დავტოვეთ“[2, 720]. აღნიშნული სალოცავი კოკოლას ეკლესიის სახელით მ. თამარაშვილსაც აქვს დაფიქსირებული. მისი გადმოცემით, როდესაც შაჰყულიანმა (ჭილიმუზაშვილმა) ღვთისმშობლის დაკეტილი კათოლიკური (პატრების) ეკლესიის მითვისება მოინდომა, მას წინააღმდეგობა გაუწიეს ადგილობრლმა კათოლიკე მღვდელმსახურებმა. ამასთან დაკავშირებით იგი აღნიშნავს: „შავგულიანმან ამოგზავნა თავისი მღვდლებთაგანი პირველნი პოლიციის კაცებითა, რათა წაიკითხონ ის ქვა სომხურად დაწერილი, რომელიც ატანია აღმოსავლეთის კერძოთ კედელში თქვენს გ~ა პატრებიანთ ეკლესიისა ღვთისმშობლის სახელზედ აღშენებულსა, და ოსე ორ სამ გზის ამოსვლითა, რათა დაამტკიცონ მათ, რომ ჩვენი არის და არა პატრებისა.... ცდილობენ, რათა ამ სახით ხელში გაიტარონ ეკლესია და გააღონ; იმავე ეკლესიისათვის ჰქმნა გამოძიება

ამავე ალექსოვმან (ამ საქმესთან დაკავშირებით თბილისიდან საგანგებოდ ჩამოსული გამოძიებელი – თ. ი.) კათოლიკთაგან, სომეხთაგან, და თათრებისგანაც და ამათ გაქი კარგად დაემტკიცებინათ ვ-ც ალიბეგის, და ალიბეგის შვილსა თქმითა, რომ ჩვენ მამაპაპით ვიცით, რომ ეგ ეკლესია პატრებისა ყოფილა ძველთაგანვე და ჩვენც ასე გვინახამს მუდამ პატრების ხელში, რომელთ კარგი მონასტერიც აქუნდათ საყდრის გვერდით ცხრაოდიანი და იქ ცხოვრობდნენ და კიდევ ექიმობდნენ. იმ საყდარს ეტყოდნენ პატრების საყდარს. ზეით კოკოლას საყდარსა და ციხეზე ახლოს ბაზრის პირზე მეოფ საყდარს ეტყოდნენ ფრანგების საყდარსა. დღეღამით ერთი პატარა საყდარი არის, იმას სომეხების საყდარს ეტყვიან“ [5, 54]. ამ ამონარიდიდან ნათლად ჩანს, რომ იმ დროისათვის კათოლიკეებს ორი (პატრებისა და ფრანგების) ეკლესია ჰქონდათ. მათგან პატრების ეკლესია პატრების არყოფნის გამო დაკეტილი ყოფილა. რაც შეეხება ჯვართამაღლების ეკლესიას, მას მისი ამშენებლის, ცნობილი ფეოდალური გვარის წარმომადგენლის, კოკოლა შალიკაშვილის სახელის მიხედვით კოკოლას ეკლესიად მოიხსენიებენ, რომელიც არც კათოლიკეებს და, მით უმეტეს, არც სომეხებს არ ეკუთვნოდა.

წმ. ჯვრის ეკლესიაში კათოლიკური წირვა-ლოცვა, როგორც ჩანს, XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან უნდა დაწყებულიყო. ამის დასტურია მის სამრეკლოზე არსებული წარწერა: „1881 – აღაშენა ესე სამრეკლო ელისაბედ მურვანოვის ასული აზნაუროვის ქვრივმა“. ჯვრის ეკლესია რაბათის ჩრდილო-სამხრეთით ხანდრის გორად წოდებულ სიმაღლეზე მდებარე ციხე-სიმაგრის გალავან-ციტადელით შემორჩენილი იყო გვიანობამდე და მისი მცირეოდენი ნაშთები დღესაც შემჩნევა. XIX საუკუნის 80-იანი წლებში ერმაკოვის მიერ გადაღებულ ფოტოდან ნათლად ჩანს, იმ დროისათვის ჯერ კიდევ შემორჩენილი სამგოდოლიანი საკმაოდ დიდი ტერიტორიის მქონე გალავან-ციტადელი, რომლის შუაშიც წმ. ჯვრის ეკლესია მოსჩანს.

წმ. ჯვრის ეკლესია XX საუკუნის 30-იანი წლებში მოინახულა გიორგი ბოჭორიძემ და ვერცელი აღწერილობაც დაგვიტოვა. მისი მონაცემებით: „ახალციხის ქართული კათოლიკური ჯვრის ეკლესია განახლებულ-გადაკეთებული შენობაა. მისი აღმოსავლეთი ნაწილი ძველია, დასავლეთი ახალი. მთელი ეკლესიის ზომა 22,5 X 11,5 მ. ახალი ეკლესია ნაშენია სულ თლილი ქვისაგან. ძველი ეკლესია გუმბათიანი შენობაა. ნაწილი თლილი, ნაწილი ნატეხი ქვისაგან არის აშენებული. შიგნით იგი საკურთხევლად არის ქცეული და მას დასავლეთით მიშენებული აქვს ახალი შენობა, ზომით (გარედან ძველი ეკლესია დღეს ჩანს) 7 X 9,25 მ. მის დასავლეთ ნაწილს ფარავს ახალი შენობა, ძველად უნდა ყოფილიყო 10,25 X 9,25 მ. ნაშენია ნაწილი თლილი, ნაწილი ნატეხი ქვისაგან. იგი დარღვეულია ყოველ მხარეს. გუმბათის ძირის ნახევარი ძველია, ნაგებია თლილი ქვისა

და კირისაგან, ზევითა კი ახალი – ხისაა(?) მრავალი სარკმლით, ძველი ნაწილი გარედან გალესილი ყოფილა კირით, რომლის წარწერიანი და ჩუქურთმებიანი ქვებიც დაფარული ყოფილა, ახლა კირი ნაწილობრივ მოცლილია, მოჩანს წარწერა და ჩუქურთმები. ჩრდილოეთ და სამხრეთ მხარეს, მაღლა საქარეზე და მის ოღნავ ქვევით, არის ორი ქანდაკება ცხვრის თავის გამოსახულებით. აღმოსავლეთით კი, ზევით ერთი შენახულა, მეორე მოტეხილია. ამ მეორე ქვის მარჯვნივ არის ქვა ჯვრების გამოსახულებით, მის ძირს ზედ მიდებით ოღნავ მარჯვნივ სამხრეთით არის ქვა 5 სტრიქონიანი სომხური წარწერით. ქვედა სარკმელი ყოფილა, ახლა ამოშენებულია. სარკმლის გასწვრივ ძირს გარდიგარდმო დადებული საფლაავის ქვაა კაცის თავის გამოსახულებით ჩაღრმავებული. ამ ქვის მარჯვნივ, პატარა მანძილზე, ზევით ნაწილობრივ მოჩანს ქვა-ჯვრის(?) გამოსახულებით და სამხრეთით ერთი სტრიქონით წარწერა, ამავე კედელზე სამხრეთისაკენ მაღლა უდევს ქვა 5-სტრიქონიანი სომხური წარწერით; მის ძირს სამხრეთ კედელთან სხვა წარწერიანი ქვაა, დაფარული კირით, მოჩანს მარტო ერთი სტრიქონი.

გუმბათის გარდა, რომელიც ახლა სულ გადაკეთებულია, ძველ ეკლესიას სარკმლები ჰქონია აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 1, ჩრდილოეთით 1, აღმოსავლეთის სარკმელი ახლა აშენებულია. ძველი ეკლესიის სამხრეთით მოჩანს ძველი საძირკველი, ეკლესიის სამხრეთის კარიბჭე. სამრეკლოს იატაკად დაფენილი მაღალი საფლაავის ქვაა წარწერით. ასეთივე ქვები მოწყობილია ამავე მხარეს საძირკველთან ერთ პირად. წარწერებიდან ზოგი დაზიანებულია“[3, 166-167].

აქვე აქვს მას მოტანილი 54 საფლაავის ქვების ქართულენოვანი წარწერები და იმ სიძველეთა სია (ვერცხლის ბარძიმი, ხატები, სასანთლე, საცეცხლური, ვერცხლის ჯვარი და სხვ.), რომლებზეც ქართული წარწერებია [3, 177-178].

როგორც ჩანს, ეკლესიის რესტავრაცია-გადაკეთება უკვე სომხურ ტიპიკონზე გადასული ქართველი კათოლიკეების მიერ მოგვიანებით, XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაიწყო. საინტერესო ის არის, რომ ეკლესიის კედლების აღდგენაში ძირითადად ქართულ წარწერიანი საფლაავის ქვებია გამოყენებული (ჩვენ ასეთი 20-ზე მეტი ქვა დავაფიქსირეთ).

მართალია, 1767 წელს ახალციხიდან რომში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში აღნიშნულია, რომ წმ. ჯვრის ეკლესიაში კათოლიკე მღვდელი ატარებდა წირვა-ლოცვას, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ კაპუცინების მოსვლამდე (1733 წელი) ყოვლად წმიდის კათოლიკური ეკლესია მუსლიმანებმა გადაწვეს და მის აღდგენას მრევლის დაკარგვის შიშით აქ სხვა მოღვაწე პადრეებმა შეუშალეს ხელი [6, 416-417], რის გამოც კაპუცინებმა დროებით ბინა მართლმადიდებლებისაგან დაცლილ წმ. ჯვრის ეკლესიაში დაიდეს. ამ პერიოდიდან ჩნდება ეკლესიის ეზოში სომხურ ტიპიკონზე მდ-

გარი ქართველ კათოლიკეთა ქართულწარწერიანი საფლაგები.

მოტანილი მასალები იმაზე მეტყველებს, რომ ჯვართამაღლების ეკლესია როგორც მართლმადიდებლური სალოცავი აგებული უნდა ყოფილიყო, თუ უფრო ადრე არა, შუა საუკუნეებში მაინც ფეოდალური გვარის შალიკაშვილების მიერ.

წმ. ჯვრის ეკლესია XIX საუკუნის I ნახევარში კათოლიკური რომ არ ყოფილა, ეს ნათლად ჩანს მისიონერების წერილებიდანაც. 1815 წელს უფროსი პატრი ფილიპე რომში გაგზავნილ წერილში აღნიშნავს: „ახალციხეში გვაქვს ერთი პატარა მონასტერი, რომელიც ევროპის წესისამებრ მოწყობილია. აქაური მისიონისათვის ძალიან საჭიროა, რადგან პატრები უწინარეს თბილისში მოსვლისა, აქ დგებიან. გვაქვს ევროთვე პატარა ეკლესია ყოვლად წმიდა მარიამისა“ [3, 503]. იგივე პატრი 1830 წელს გაგზავნილ წერილში კვლავ აფიქსირებს: „ახალციხეში გვაქვს ერთი პატარა ღვთისმშობლის ეკლესია. ეხლა კი ეს ეკლესია მეტად დაზიანებული, ერთ გვერდზე ჩამონგრეული და გაშიშვლებულია“ [3, 516]. ამ წერილებიდან ნათლად ჩანს, რომ იმ პერიოდისათვის პატრებს მხოლოდ ერთი ე. წ. პატრების ეკლესია ჰქონიათ.

ბ. არველაძის შენიშვნით „ახალციხის წმ. ჯვრის ეკლესია სავარდოსა და იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიებთან ერთად თავიდანვე იყო ქართული, მაგრამ მოგვიანებით, როცა მართლმადიდებლებმა კლება იწყეს და კათოლიკეები მომრავლდნენ, ეს ეკლესიებიც ქართველებმა თავიანთ თანამემამულე ქართველ კათოლიკეებს დაუთმეს“ [2, 173]. ამ ტაძრის ქტიტორების შესახებ ცნობა არ არის შემონახული, მაგრამ იგი ეკუთვნის ქართული არქიტექტურის კლასიკური პერიოდის ძეგლთა რიცხვს (X-XIII სს.). ახალციხის წმ. ჯვრის ტაძარი არაერთხელ იქნა იავარყოფილი მტრისაგან. მაგრამ მრევლი არასდროს მოჰკლებია, რადგან სწრაფადვე აღადგენდნენ ხოლმე [2, 173]. „მისი განახლება მომხდარა 1660 წელს; განსაკუთრებულათ 1750 წელს. ამ ეკლესიის მრევლმა რიგიანი ვეღარა მოისაზრა და ძველის აღებულს ეკლესიას ძველადვე მიმატებული მშენიერი ჩუქურთმიანი ქვებით აღშენებული ეკლესია დააქციეს და მის მაგიერ უბრალო სადა რბილი ქვის ეკლესია აღაგეს, საკურთხეველი და ამის ძველი გუმბათი კი ძველის ეკლესიის არის, რაც მცირედ გადააკეთეს“, — აღნიშნავდა ზ. ჭიჭინაძე [18, 16].

სომხურმა ეკლესიამ თავისი მზაკვრული ქმედებით იმდენი მოახერხა, რომ XIX საუკუნის II ნახევრიდან მეფის რუსეთმა ევროპიდან საქართველოში კათოლიკე მისიონერების შემოსვლა აკრძალა და აქ მაცხოვრებელ ყველა კათოლიკეს წირვა-ლოცვა სომხურ რიტზე დაუწესა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო არა ანტიკათოლიკური, არამედ ანტიქართული — ერის სულიერი გახლეჩვის მზაკვრული გეგმა. ამან სომეხ მღვდელმსახურებს საშუალება მისცა, ფართოდ გაეშალათ თავიანთი შოვინისტური საქმიანობა. კათოლიკობის ნიღაბს ამოფარებული სომეხი სასულიერო პი-

რები, ამ სარწმუნოების გამოყენებით, ქართველ კათოლიკეებში მშობლიური ენის, ეროვნული თვითმყოფადობის, ეროვნული თვითშეგნების საბოლოოდ ჩაკვლასა და ძირძველი ქართული ეკლესია-მონასტრების მიტაცება-დაპატრონებას ცდილობდნენ [2, 240-241].

წმ. ჯვრის ეკლესია სომხურ ტიპიკონზე ნაკურთხი ქართველი კათოლიკე მღვდლის პავლე შაჰყულიანის (ჭილიმუზაშვილის) ძალისხმევით XIX საუკუნის II ნახევრიდან სომხურ ტიპიკონზე მდგარ ქართველ კათოლიკეთა ხელში გადავიდა და მათ წირვა-ლოცვა უკვე სომხური ტიპიკონით უტარდებოდათ. იმ ფაქტს, რომ ტაძრის მრევლი ამ პერიოდშიც ქართულენოვანი ანუ ქართული იყო, ადასტურებს 1881 წელს მიშენებული სამრეკლოს ზემოთ მოტანილი წარწერა. ეს ეკლესია, რომ კათოლიკე სომხების ან მონოფიზიტი სომხების კუთვნილება ყოფილიყო, მაშინ სამრეკლოს ამშენებლის ვინაობა და მისი აშენების თარიღი არა ქართულ, არამედ სომხურ ენაზე იქნებოდა გაკეთებული.

წმ. ჯვრის ეკლესია და მის გარშემო არსებული სასაფლაო თავისი ქართული ეპიტაფიებით, როგორც კულტურის ძეგლი, ავად თუ კარგად მეტნაკლებად დაცული იყო საბჭოთა პერიოდშიც კი (შემოვლებული დობე, შედგენილი პასპორტი). XXI საუკუნის დასაწყისში ვატიკანიდან შემოგზავნილმა პადრე-ემისრებმა არა ყოფილი „პადრეებისა“ და „ფრანგების“ კათოლიკური ეკლესიების, არამედ ადრე აშენებული მართლმადიდებლური წმ. ჯვრის ეკლესიის მიპატრონება სცადეს და კიდევ მიაღწიეს მიზანს, რა მაქინაცებით, ჩვენთვის უცნობია. მათ 2011 წლის გაზაფხულზე დაიწყეს აღნიშნული ეკლესიის გადაკეთებ-გედმოკეთება. მის გარშემო არსებული სასაფლაო, როგორც ისტორიული ძეგლი, მთლიანად გაანადგურეს (ზოგს მიწა გადააყარეს, ზოგი სად წაიღეს ღმერთმა უწყის, ზოგი „შემოემტვრათ“ და ა. შ.) და მასზე სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობა დაიწყეს.

საინტერესოა, ეს ემისრები თუ მართლა ქრისტიანები არიან და ქრისტიანული მრწამსით მოქმედებენ, მაშინ რატომ გაანადგურეს სამსაუკუნოვანი ქართულწარწერიანი საფლავის ქვები, რომელთა ისტორიული ღირებულება კომუნისტებმაც კი აღიარეს და ხელი არ ახლეს. ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რა მიზანი ამოდრავებთ მათ? ზემოთ მოტანილი მასალებიდან გამომდინარე, ამ საუკუნის დასაწყისში შემოსულ პადრეებს არა ჯვართამაღლების ეკლესიის, არამედ პატრებისა და ფრანგების ეკლესიებად წოდებულ წმ. მარიაძისა და იოანე ნათლისმცემლის კათოლიკური სალოცავების აღდგენა-განახლებაზე უნდა ეზრუნათ. მაგრამ მათ ეს შეგნებულად არ გააკეთეს, რადგან ეს ეკლესიები გვიან XVIII საუკუნეშია აგებული, ჯვართამაღლებისა კი XII-XIV საუკუნეებში, ამიტომ მას საქართველოში კათოლიკობის „დაძველების“ მიზნით მიეპატრონენ.

რაც შეეხება პატრების ეკლესიას, იგი მეტად დაზიანებული, მაგრამ მაინც არსებობდა XX საუკუნის 80-იან წლებამდე. გ. ბოჭორიძის აღ-

წერით: „ქართული კათოლიკური სავარდოს ეკლესია (მას პატრებიანთ ეკლესიასაც უწოდებენ) ერთნავიანი მცირე ზომის შენობაა 6,5 X 5 მ., რომელიც განახლებულ-გადაკეთებულია. მას დასავლეთით ნახევარი შენობა აქვს მიშენებული, რომელსაც სამხრეთ კედელში დატანებული აქვს შესანიშნავი ჩუქურთმიანი ქვები სამი ცალი და მეოთხე ჯვარი სომხური წარწერით, ბოლოზე დაზიანებულია, უკანასკნელი გვერდზე დაწვევით არის დადებული კედელში... ამავ ეკლესიას აქვს დატანებული მრავალი საფლავის ქვა. მთელი ეკლესიის ახლის და ძველის ზომაა 17 X 5 მ. ჩრდილოეთით ერთი ოთახის მაგვარი აქვს მიდგმული განახლებისას. ეკლესიას ჰხურავს თუნუქი. კარი აქვს დასავლეთით, სარკმლები სამხრეთით, ძველს ერთი, ახალს 3, დასავლეთით 1, ჩრდილოეთით კარი მაღლითა 1 (სარკმელი არ აქვს) და აღმოსავლეთით სარკმელი ერთი. ძველ ეკლესიას აქვს კარნიშები, ახალს არა“ [3, 182]. მას აქვე აქვს დაფიქსირებული ეკლესიის გარშემო არსებული სასაფლაოც, რომლის ქართულწარწერიანი საფლავის ქვები (14 ცალი) ეკლესიის კედლების განახლებისას გამოუყენებიათ (კედლებში ჩაუტანებიათ).

ამ ძველის შესახებ საქართველოს ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო-საწარმოს სამმართველოს მიერ 1980 წელს შედგენილ პასპორტში ვკითხულობთ: „ქართული კათოლიკური ეკლესია ნანგრევების სახითაა შემორჩენილი (ძირითადად გადარჩენილია აღმოსავლეთის ნაწილი, ჩრდილოეთისა და სამხრეთ კედლის ნაწილის ფრაგმენტები).

ძველი წაგრძელებული სწორკუთხედის გეგმის, აღმოსავლეთით კოლოფა აბსიდით დაბოლოებული ერთნავიანი ნაგებობა იყო. საკურთხევლის განათება ხდებოდა შეისრული სარკმლით, რომლიდანაც სამხრეთით, კედელში მოთავსებულია პატარა სწორკუთხა ნიში. დარბაზის შიგნით მიწის დონე საკმაოდაა ამაღლებული ჩაყრილი ქვებით. ეკლესია აუცილებლად ყორექვით.

ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთით, რამდენიმე მეტრის დაშორებით აღმართულია სამსართულიანი სამრეკლო. სამრეკლოს პირველი სართული წარმოადგენს ქვიშაქვით ნაგებ კუბის ფორმის კვარცხლბეკს, რომელსაც ზედა ნაწილში ოთხივე მხრივ შემოყოლილი აქვს რთული ფორმის ლავგარდანი. სამრეკლოს მეორე სართული დაბჯენილია კვადრატულ, ხოლო მესამე მრგვალ სვეტებზე. მესამე სართული ჩარდახულადაა გადახურული ლორფინებით. სახურავის ცენტრში დადგმულია რკინის ჯვარი“. აქვე მითითებულია: „მ. ბროსე „პადრების ეკლესიის“ მშენებლობის დაწყების თარიღად 1356 წელს მიიჩნევს. მისივე ცნობით ეს ეკლესია აღუდგენიათ 1442 წელს“. მ. თამარაშვილის მონაცემებით კი, აღნიშნული ეკლესია ახალციხეში კაპუცინების მოსვლის დროს (1733 წელი) აუშენებიათ 1734-1740 წლებში [6; 438].

ქართველ კათოლიკეთა მეორე – იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია, ანუ „ქვემო საყდარი“, აგებულია შუა საუკუნეებში. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ივ. გვარამაძე მღვდელმსახურებას ამ ეკლესიაში ეწეოდა სიცოცხლის ბოლომდე. გარდაცვალების შემდეგ იგი ამავე ეკლესიის ეზოში დაკრძალეს. XX საუკუნის 40-იან წლებში ეს სალოცავი დაანგრიეს (მისი კედლების დამუშავებული ქვები რაბათში გამჟავალი რკინიგზის ხიდის მშენებლობაზე გამოიყენეს), მის გარშემო არსებული სასაფლაო მოშალეს, გააუქმეს, ხოლო ი. გვარამაძეს ნეშტი წმ. ჯვრის ეკლესიის ეზოში გადაასვენეს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ, მართალია, სხვადასხვა რელიგიური მიმდინარეობის სალოცავების არსებობა საქართველოში ფაქტია, მაგრამ საკითხავია, სამართლებრივად რამდენად კანონიერი იყო მათი აშენება თავის დროზე. 1801 წლამდე, საქართველოს სამეფოს გაუქმებამდე, ქართველი მეფის, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უნებართვოდ, რაიმე საკულტო ნაგებობის აშენება არ შეიძლებოდა, მით უმეტეს – სომხური მონოფიზიტური ეკლესიისა, რომელიც ჯერ კიდევ VII საუკუნიდან დაპირისპირებული იყო ქართულ დიოფიზიტობასთან. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ: „თუ არ არის ქართველი მეფის ან კათოლიკოს-პატრიარქის ბრძანება, სიგელი ან წერილობითი ნებართვა ამა თუ იმ სომხური (და არა მართო სომხური — თ. ი.) ეკლესიის აშენების შესახებ, მაშინ 1801 წლამდე არსებული ყველა სომხური ეკლესია საქართველოში უკანონოა, კანონის დარღვევით არის აშენებული. ეს ერთი, მეორე – ქართველი მეფის ბრძანების ან პატრიარქის ნების გარეშე მტრისაგან გავერანებული რომელიმე ქართული ეკლესიის თუნდაც ნანგრევის გადაკეთება-გადმოკეთება, მასზე დაშენება, მიშენება და სომხურ ეკლესიად ქცევა ასევე არასამართლიანი აქტია და მიიჩნევა ნაძალადევ ქმედებად, მიტაცებად. ამიტომ საქართველოს საპატრიარქო უფლებამოსილია ამგვარი „სომხური“ ეკლესიები შეხედულებისამებრ განკარგოს, აღადგინოს მასზე თავისი კანონიერი უფლება“ [1; 43].

მიუხედავად ამისა, დღეს დამოუკიდებელ საქართველოში ჩვენი უნიათობითა თუ ზემდგომი გარკვეული ორგანოების შეგნებული და მიზანმიმართული წაყრუებით უცხო ტომელთა მიერ ქართული ისტორიული ძეგლების მითვისება-მიტაცება, დანგრევა-გადაკეთება ჯერჯერობით წარმატებით ხორციელდება.

ლიტერატურა

1. ბ. არველაძე, ეტიუდები ქართულ-სომხური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 2008.
2. ბ. არველაძე, როცა უღაო სადაო ხდება, თბ., 2006.
3. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1972.
4. გ. ბოჭორიძე, მოგზაურობა მესხეთ-ჯავახეთში, თბ., 1992.
5. გაზ. „მოგზაური“, №2, 1901.
6. გაზ. „ლიტერატურული მესხეთი“, მარტი, 2011.
7. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თბ., 1902.
8. მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესიის ისტორია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995.
9. ა. თოთაძე, სომეხი ვაი-მეცნიერების ანტიქართული ისტერია, თბილისი, 2005.
10. თ. იველაშვილი, სოფელ ივლიტის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია, თბილისი, 2005.
11. თ. იველაშვილი, ბ. არველაძე, მარდის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია, თბილისი, 2009.
12. თ. იველაშვილი, 1979 წლის სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.
13. თ. იველაშვილი, 1993 წლის სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.
14. თ. იველაშვილი, კათოლიკობა საქართველოში, თბილისი, 2009.
15. შ. ლომსაძე, მესხეთ-ჯავახეთი, თბ., 1972.
16. სომხეთი — მტერი თუ მოყვარე, თბილისი, 2006.
17. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ერთტომეული, თბილისი, 1986.
18. ზ. ჭიჭინაძე, კათოლიკეთა ეკლესიები საქართველოში, თბილისი, 1902.